

них установ, нормується тим давно складеним ревізійним уставом, котрий мав на оці відсталі форми економичного, громадського та політичного життя Росії.

Нарешті, треба сказати, що навіть діяльність такого контролю, котрий мав на оці відсталі форми економичного, громадського та політичного життя Росії.

Прийшовши, таким чином, до того висновку, що державне господарство Росії, позбавлене плодотворного впливу справжнього державного контролю, ми одночасно а priori мусимо сподіватися і відповідних наслідків в фінансовій господарці.

І промова Годнєва, що тяглася мало не 5 годин, була власне близькою ілюстрацією до того, наскільки без добре організованого державного контролю державні трати відповідають пріципам „законності правильності та хазяйственности“. Його доклад виявив, що майже ні одне відомство не порядкує справами в рамках призначеної законодавчими інституціями бюджету, що господарювання всіх відомств дуже далеке від пріципів добре організованого господарства.

І одним висновком із думських дебатів над спрощуванням державного контролю за 1908 рік—є пекуче потреба для Росії справжнього незалежного і самостійного, державного контролю.

## Без синтезу.

Пам'яті П. Куліша.

П'ятнадцять років минає сьогодні від дня смерті „бідолашного“, як сам себе звав, Куліша, п'ятнадцять років одділяють нас од тієї хвилини, коли невпомінний дух його застав вічного спокою. Не вважаючи на всі заходи близьких по плоти й по духу людей, щоб підігріти ентузіазм до його, не вважаючи на те, що тільки торік склепила очі вірна дружина його—Куліш для насуве у минулому; його думки, слова і вчинки належать історії і тільки історії. Сучасний людині нічого робить з тією величезною спадщиною, що лишив по собі Куліш опріч невеличкого числа його поезій та белетристичних творів і етнографічних праць.

Але сама постать Куліша ще довго вабитиме до себе доопитливі око й багато дослідникам доведеться по-працювати, щоб правдиво освітлити ту психологічну загадку, що завдав нам Куліш. Біографічний матеріал, який досі з'явився в світ, ще не зовсім пояснює її, лишаючи багато темних закутків у цій надзвичайно складній душі. Може бути, що нові матеріали, які ще дожидають своєї черги, кинуть промінь світла в ті закутки; може й не знайдеться такого матеріалу і майбутнім дослідникам по старому доведеться на самих догадках да гіпотезах обмежитися. В усікому разі, чи так чи інакше, а історикові новітньої України треба буде не раз не два ще спинитисяколо цієї визначної, ніби навмисне затемненої постаті.

Цим разом хочу спинитись тільки на одній рисі його духової вдачі, що передала собою всі його вчинки й чимало, мабуть, спричинилася до тих хитаннів, яких класичним зразком став Куліш.

Біографія Куліша описує один дуже цікавий епізод з його школирських літ. Раз якось малий Куліш не вивчив лекції з алгебри й учитель хотів завдати його накару. Хлопець сказав, що або він учиться добре, як що його візволять од кари, або й книжки до руки не візьме, коли таки покарають. Вчитель не звернув уваги на заяву хлопця—і Куліш додержав слова: дійсне цілком закинув алгебру. Подія ця дуже характерна не тільки для упертого хлопця, але й для того пізнішого Куліша—письменника і громадського діяча, яким ми знаємо його. Він ніколи не згадав середини: „або—або“ так ставив він кожне питання і в житті і в письменстві й не розумів, як можна обхопити якусь річ синтетичним способом. Кожну власне справу розкладав Куліш на дві суперечні частини й зводив до альтернативи: „або—або“, не допускаючи нічого третього. Або „не було в світі люду одважнішого й славнішого над греків і козаків“ („Україна“), або—„з порядком господарним бились гольтишки, через лінощи ветяли, через хміль бурлаки“—хоч, видима річ, між ли-

царями та розбішаками багато може бути градацій. І так скрізь Куліш. Для його можлива була тільки одна частина альтернативи і приймаючи її, він тим самим одкидав без огляду другу. Цей максималізм, як говорили теперішнім терміном, в зв'язку з іншими прикметами натури Кулішової, й кидав його вічно від однієї крайності до другої, але не забезпечував певності його поглядів. Перемінивши з тієї чи іншої причини свої погляди, Куліш перескакував до другої частини своєї альтернативи і так само не-помірковано, як попереду говорив одно, проповідував тепер цілком інше, і що запальніше виходила у його теза, то далі заходив він і в антитеzi. Його літературні присуди, історичні погляди, нарешті стосунки до людей у житті\*) повні зразків такого „або—або“, що не допускали вже ніякого, сказати-б, компромису, коли-б це слово не мало спеціальнішого значення. Зразків цих тут не наводитиму, бо вони кожному відомі із біографії письменника і в цілому складаються на ту загадкову, повну хитаннів і суперечностей фігуру, що зветься Кулішем.

Ідейний максималізм був головною рисою живого, справжнього, неіконописного чи з боку прихильників, чи з боку ворогів Куліша. І мені здається, що ця риса була завжди тим регулятором, що накерувала Куліша в той чи інший бік, позбавляла його рівноваги й заводила в нетрі суперечностей з самим собою. Іншим він хоч би й хотів бути—не міг. Не міг, навіть бачучи свої помилки поправити їх; він з реакції просто кидався в протилежний бік, з реакції вдгадував антитеzi й задоволявся, коли старе „або“ витіснялось і нищилось новим—до нової переміні поглядів. Тоді починається той самий процес, часто навпаки, до покинутих і проклятих тез. Синтезу не знала ця максималістська натура, хоч і тужила за ним, і в цьому власне було її найбільше нещасти, внесе трагизм великого розуму й таланту. Він, мов спіймана пташка в сільці, бився безпорадно серед своїх „або—або“,—і не здужав знайти ту середню лінію, яку дає тільки синтетичний спосіб думки. Сільця свого максималізму не розірвав ніколи Куліш і вічно ставав його безпорадною жертвою.

С. Ефремов.

## З газет та журналів.

\*\* В правій пресі починають входити в моду байки про білоруський „сепаратизм“. В ч. 25 „Моск. Від.“ відомий „спеціаліст“ по інородческих справах А. Волков переконує своїх читачів, що сучасний білоруський рух—це справа рук поляків, так само, як і український рух, бо—

„Пропаганда українофільства навчила поляцьких діячів, як треба поводитися, щоб розчленити російський народ. Білоруський сепаратизм, посіаний поляками, поки що в першій стадії розвитку і йому далеко що до тих розмірів, яких досягло українство, але коли не вживати проти нього найрішучіших заходів, то і цей сепаратизм розростеться, як український“.

Далі йде донос на білоруську газету „Нашу Ніву“; цітати окремі повідомлення з статей і одну до одної пристосовано з звичайною проворністю рук панів Волкових.

\*\* „Новое Время“ повідомляє, що 29 січня одкрилось в Петербурзі нове товариство „Западно-руssкое общество“, членами якого є: Євлогій, Д. Вергун, І. Філевич, В. Шульгин, Л. Пихно, Д. Чіхачев. Між іншими завданнями товариства, звичайно, головне місце одводиться „інородцям“.

„Товариство буде слідкувати,— пише „Н. Вр“,—за тим, які стосунки у западно-руssкого населення з литовцями, піднімуті питання про руских католиків, буде сходити за „блоруссоанізмом“, „українським мазепинізмом“, за німецькими колоністами і буде знайомити своїх членів з становищем справи в Галичині“.

\*\* Навчання військового строю по школах починає викликати сумніви що до наслідків і в правій пресі. В „Кievлянинѣ“ (ч. 32), якийсь педагог і „старий спортсменъ“ на підставі багатьох авторитетних заяв відмінної військової справи та педагогів-лікарів доводить, що обтяжувати шкільну молодь навчанням військового строю не варто, бо добре гімнасти, коли це потрібно буде, легко навчатися цієї

\*) Див. напр., листи Куліша, які саме друкують в „Руслані“ д. О. Барвінський і які з тим юмористично відповідають „Dziennik Kijowski“.